

You are accessing the Digital Archive of the Catalan Review Journal.

By accessing and/or using this Digital Archive, you accept and agree to abide by the Terms and Conditions of Use available at http://www.nacs-catalanstudies.org/catalan_review.html

Catalan Review is the premier international scholarly journal devoted to all aspects of Catalan culture. By Catalan culture is understood all manifestations of intellectual and artistic life produced in the Catalan language or in the geographical areas where Catalan is spoken. Catalan Review has been in publication since 1986.

Esteu accedint a l'Arxiu Digital del Catalan Review

A l' accedir i / o utilitzar aquest Arxiu Digital, vostè accepta i es compromet a complir els termes i condicions d'ús disponibles a http://www.nacs-catalanstudies.org/catalan_review.html

Catalan Review és la primera revista internacional dedicada a tots els aspectes de la cultura catalana. Per la cultura catalana s'entén totes les manifestacions de la vida intel·lectual i artística produïda en llengua catalana o en les zones geogràfiques on es parla català. Catalan Review es publica des de 1986.

IV. Calders' Short Fiction: Suspensions of (Dis)Belief

Humor, seny, ironia i fantasia en Pere Calders
Manuel Duran

Catalan Review, Vol. X, (1996), p. 127-140

HUMOR, SENY, IRONIA I FANTASIA EN PERE CALDERS

MANUEL DURAN

ACTUALITAT

Sembla inevitable començar per un fet més que evident: Calders no solament és un dels més populars narradors de la cultura catalana, sinó també un dels autors catalans moderns amb més forta projecció internacional. Parts de la seva obra han estat traduïdes a nombroses altres llengües; fins i tot resulta difícil pensar en un altre escriptor d'avui de llengua catalana que hagi tingut més gran ressò internacional que Calders. Hi ha hagut traduccions al castellà, al portuguès, a l'alemany, al francès, a l'anglès, al suec. Situació envejable, poc corrent entre els escriptors catalans.

Quan es constata una influència de portes enfora tan forta com la d'aquest cas, es podria pensar que es tracta d'un escriptor que, per algun motiu difícil de definir, es presta més que altres a una fàcil comprensió mes enllà de les fronteres de l'idioma gràcies al fet que maneja idees generals i un mínim denominador comú que l'apropa a altres cultures. Crec, en canvi, que és el seny i la ironia, que dominen els personatges del Pere Calders, que en fan un escriptor genuïnament català, i al mateix temps genuïnament universal.

Un gran assagista, filòsof, pensador i moralista català del nostre segle, Josep Ferrater Mora, assenyala que dues característiques fonamentals de la cultura i la vida catalanes són el seny i la ironia. Ambdues formen part de la concepció literària de Calders, ambdues apareixen, estretament lligades l'una a l'altra, en els contes d'aquest escriptor. Moltes vegades la difícil inserció d'aquests dos elements determina la creació de situacions irracionals, o que semblen irracionals; i també, en repetides ocasions, és el lector qui ha de determinar en quin sentit la narració del Calders s'atansa al seny, i de quina manera s'apropa a la irracionalitat.

La ironia, certament, és quasi una constant als contes de Calders. Tenim la impressió que l'acció en aquest contes no avança gaire en línia recta, sinó que ben sovint dóna la volta i sembla atacar els originadors de l'acció o el pensament. També, de vegades, el lector se sent separat a poc a poc dels personatges perquè sap, enuma o endevina alguna cosa que els personatges no han sabut veure o comprendre. Aquest contrast crea una distància irònica entre el lector i els personatges.

Un bon exemple d'aquesta situació el trobem en un conte curt de tres pàgines escasses que encapçala i dóna títol al recull *L'invasió sub-*

*til i altres contes.*¹ La narració s'obre amb una frase que ja anticipa l'essencial; la resta de l'anècdota és només el desenvolupament d'aquesta frase amb què comença:

A l'Hostal Punta Marina, de Tossa, vaig conèixer un japonès desconcertant, que no s'assemblava en cap aspecte a l'idea que jo tenia formada d'aquesta mena d'orientals. (233)

Tot de sobte, al segon paràgraf sorgeix l'enigma:

A l'hora de sopar, va asseure's a la meua taula, després de demanar-me permís sense gaire cerimònia. Em va cridar l'atenció el fet que no tenia els ulls oblics ni la pell groguenca. Al contrari: en qüestió de color tirava a galtes rosades i a cabell rossenc. (233)

El narrador queda encuriós per veure quins plats demanarà el japonès, tot esperant que encarregui plats poc corrents o combinacions exòtiques. En canvi, el foraster demana amanida, amb força ceba, cap i pota, molls a la brasa i ametlles torrades. Al final, cafè, una copa de conyac i una breva. El narrador també s'havia imaginat que el japonès menjaria amb una pulcritud exagerada, pinçant els aliments com si fossin peces de rellotgeria.

Però no fou pas així: l'home se servia del ganivet i la forquilla amb una gran desimboltura, i mastegava a boca plena sense complicacions estètiques. A mi, la veritat, em feia trontollar els partits presos. (233)

És a dir, cada detall nou que ens proporciona el narrador contribueix a la impressió general i a la sospita que el lector ja ha adquirit: el suposat japonès en realitat no és japonès. Aquesta impressió s'accentua al paràgraf següent:

D'altra banda, parlava el català com qualsevol de nosaltres, sense ni l'ombra de cap accent foraster. Això no era tan estrany, si es considera que aquesta gent és molt estudiosa i llesta en gran manera. Però a mi em feia sentir inferior, perquè no sé ni un borrall de japonès. És curiós de constatar que, el toc estranger a l'entrevista, l'hi posava jo, condicionant tota la meua actuació —gestos, paraules, entrades de conversa—, al fet concret que el meu interlocutor era japonès. Ell, en canvi, estava fresc com una rosa. (233-34)

En aquest moment pocs seran els lectors que no creguin que el narrador ha perdut l'esma, s'ha confòs, és extraordinàriament obtús, o potser es creu molt més llest del que és i, a més a més, potser està molt

¹ Pere Calders. *Invasió subtil i altres contes* dins *Obres Completes. Volum 3*. Edicions 62, Barcelona, 1987. Les cites recollides aquí es troben entre les pàgines 233-35.

a prop de la paranoia. El moviment de distanciació entre lector i narrador s'accentua cada vegada més. La conversa entre el narrador i el suposat japonès es decanta cap a assumptes pràctics:

Jo creia que aquell home devia ésser representant o venedor d'aparells fotogràfics, o de transistors. Qui sap si de perles cultivades... Vaig provar tots aquells temes i ell els apartà amb un ampli moviment del braç. "Venc sants d'Olot, jo", digué. (234)

El malentès continua. El suposat japonès declara que ven la seva mercaderia a la zona sud de la península, però que se'n torna cap a casa tan aviat com té un descans. El narrador s'imagina que torna al Japó.

Sí, és clar: són rodamons i es fiquen pertot arreu. Me'l vaig tornar a mirar i asseguro que cap detall, ni en la roba ni en la figura, no delatava la seva procedència japonesa. Fins i tot duia un escut del Club de Futbol Barcelona a la solapa.

Tot plegat allò li sembla, al narrador, molt sospitos, i es capfica. Li conta la conversa a la seva dona, que s'havia quedat a la cambra de l'hotel, una mica malalta, i aleshores ella, plena de sentit comú, dubta de l'interpretació inicial del seu marit, que, per altra banda, ja ha fet un pas més cap a la paranoia, i ara creu que probablement el japonès és un espia. Ella li pregunta aleshores d'on s'ho ha tret que es tracta d'un japonès. Es baralla amb la dona, contra la qual projecta ara la seva paranoia:

Sempre em burxa dient-me que sóc malpensat i que qualsevol dia tindrè un disgust dels grossos. Com si no em conegués prou! Sembla que es complagui a no raonar i és d'una candidesa increïble. (234-35)

En arribar en aquest punt, molt a prop ja del final del conte, la separació entre el lector i el narrador serà, en la major part dels casos, completa i definitiva. Ens n'hem anat adonant, quasi des del començament de la narració, que qui explica els fets és un individu obsessiu, paranoic, tossut a més no poder, que no sap interpretar correctament fets evidents que són de sentit comú. La seva dona, en canvi, representa en les seves observacions la figura del seny i la prudència. Mentrestant, s'han anat esbossant alguns clixés o llocs comuns del nostre temps: la preponderància econòmica dels japonesos a nivell internacional; l'omnipresència, reconeguda per tothom, dels serveis d'espionatge; la quasi normalitat d'una baralla entre marit i muller arran d'un fet puntual. Són molts, per tant, els llocs comuns de què se serveix Calders per presentar una situació sense ambigüitats. És per això que ressalta encara més la mala interpretació que fa el narrador, des de la primera frase, de la identitat racial, cultural, i nacional del pressumpte japonès.

Com és ben sabut, l'humor, la rialla que l'humor inspira, necessiten víctimes, com la religió dels antics asteques. En aquest cas la víctima inspiradora de la nostra rialla és el narrador, amb la seva tossudesa i la seva irracionalitat que es creu tan astuta i tan racional. ("Ningú no m'ha dit res, ni falta que em fa. Tinc l'instint esmoladíssim!")

La rialla inspirada per l'actitud irracional, per les paraules i els pensaments d'algú que ha perdut contacte amb la realitat, s'accentua encara més al final del conte. El narrador procedeix a extreure les últimes conseqüències de la seva "troballa":

Aquella nit vaig dormir poc i malament. No em podia treure el japonès del cap. Perquè mentre es presentin tal com són, amb la rialleta, les reverències i aquella mirada de través, hi haurà manera de defensar-se'n. Així ho espero! Però si comencen a venir amb tanta de simulació i d'aparat ful, donaran molta feina. (235)

És curiosa, i molt freqüent, la presència de detalls exòtics als contes de Calders. En aquest cas, l'obsessió "japonesista" del narrador seria un d'aquests detalls. Recordem, a més, altres contes, com per exemple "Els catalans pel món", dins de *Cròniques de la veritat oculta*,² conte també molt curt, en el qual un català que visita Birmània per negocis, es troba amb un lloro que parla català, i molt correctament —és de Cadaqués— i li dona bons consells. Aquest exotisme, per altra banda, contrasta vivament amb altres detalls típicament catalans, com són els policroms sants d'Olot que el suposat japonès tracta de vendre per a guanyar-se la vida, o les dances de Castellterçol, que el viatger de "Els catalans pel món" troba molt superiors a les rítmiques però monòtones i avorrides danses que el rei birmà li fa contemplar. Cal recordar ací que Calders ha viscut el seu llarg exili, un exili de 23 anys, a Mèxic, país ple de paisatges exòtics i habitat per grups, sobretot indígenes, amb un sistema de valors tan diferent del sistema de valors occidental.

L'experiència mexicana va estimular encara més la sensibilitat innata de Calders per captar les actituds aparentment absurdes o irracionals. Fins i tot es pot dir que alguns aspectes dels seus contes ens recorden, no ja els contes i les novel·les del Kafka, sinó més aviat els escriptors del "realisme meravellós" de la literatura de l'Amèrica Llatina, i molt especialment Gabriel García Márquez i el mexicà Juan Rulfo, el qual, per cert Calders coneixia personalment i admirava profundament.

Malgrat tot, hi ha als contes de Pere Calders una bonhomia i una suau ironia que contrasten clarament amb el to molt més tràgic, gaire-

² Pere Calders. *Cròniques de la veritat oculta* dins *Obres Completes. Volum 1*. Barcelona, 1984. Pàgines 230-31.

bé desesperat, d'alguns dels millors contes de Rulfo. La cosa que sembla constituir la base mateixa, el punt de partida, de molts contes de Calders és la fusió de la ironia i l'humor, o millor dit, una situació en la qual la ironia és creadora d'humor. Precisament aquest humor ajuda a dissipar, en molts casos, però no en tots, el sentit tràgic de la vida que la ironia, decantada cap al que alguns crítics han denominat "ironia dramàtica", podria generar.

Aquesta darrera forma d'ironia, tal com és definida per Ernst H. Behler, és possiblement la categoria que més s'apropa a l'ús que Calders fa de la ironia a "Invasió subtil". En efecte, segons Behler, hi ha ironia dramàtica en una obra de teatre quan els espectadors poden endevinar més clarament la situació en què es troba el protagonista principal de l'obra. Aquest és precisament el cas a "Invasió subtil", on ben bé des de les primeres línies del conte el narrador ens dóna dades xocants, dient que l'home que, segons ell, és japonès "no tenia els ulls oblics ni la pell groguenca. Al contrari: en qüestió de color tirava a galtes rosades i a cabell rossenc". Aquesta discrepància total entre el que s'entén generalment per característiques físiques dels japonesos (deixant de banda els clixés: els japonesos, i tampoc els xinesos, no tenen la pell groguenca, sinó més aviat bruna) i el que veiem en l'aspecte físic del suposat japonès, ens separa tot d'un cop del narrador. Nosaltres ara, des del començament, sabem (o endevinem, o comencem a endevinar) que el narrador s'equivoca. Ens en separem, el veiem com un home incapaç de captar els fets més elementals, víctima probable de l'obsessió, la paranoia, per dir-ho en una paraula: un boig. També és un personatge representatiu de les societats modernes, dominades per l'obsessió de l'espionatge i la subversió, obsessionades per la por d'una invasió, i més encara si es tracta d'una "invasió subtil", tal com el títol del conte la defineix. Des de Stalin a McCarthy, i als immensos serveis d'espionatge que dominen o han dominat el panorama polític a molts països (pensem en la Stasi, el servei d'espionatge de l'Alemanya oriental) el món modern ha fet de la paranoia la base mateixa d'uns interessos creats i d'una burocràcia que en alguns casos sembla més potent que els mateixos governs que l'havien creat. Amb quatre pinzellades, Calders ens serveix una visió condensada d'una certa paranoia internacional que ha aclaparat el nostre segle; els seus contes en definitiva, tan divertits, ens brinden una lectura punyent i dramàtica del nostre món contemporani.

CONTINUÏTAT

La continuïtat, la fidelitat a si mateix, és ben pròpia de Calders. Hi ha escriptors que semblen posseir des del primer dia, d'una manera innata, sense esforç, un repertori molt ample i efectiu de tècniques narrati-

ves. No passen, almenys així no ho sembla, per cap període d'aprenentatge. Pere Calders és un d'aquests artistes de la paraula escrita. El primer llibre de contes que publica, *El primer arlequí*, que apareix el 1936, té ja la força subtil que caracteritzarà tota la seva obra posterior, la mateixa combinació de fantasia, humor, poesia i observacions realistes sobre la vida de cada dia que podem trobar en les seves produccions de més tard.

Aquesta felix característica, que hom pot trobar en alguns altres escriptors que cultiven el difícil art del conte —penso ara en Franz Kafka, en Julio Cortázar, entre d'altres— té dos avantatges, l'un a favor de l'autor, ja que li permet crear obres cabdals des del primer moment, sense passar per una etapa difícil de temptatives poc satisfactòries i d'encerts a mitges, i l'altre a favor del crític que analitza l'obra, ja que en lloc de dedicar-se a definir les etapes de l'autor per resseguir-ne l'evolució, pot passar a una visió de conjunt que traçarà l'essència de l'art literari, la voluntat d'estil de l'autor i els seus procediments fonamentals.

Em permeto ara de subratllar el que em sembla essencial en la tècnica narrativa de Calders. En primer lloc, una prudent combinació de detalls "realistes", "normals", minuciosament observats a la vida quotidiana que el volta, i de detalls fantàstics, irrealis i absurds que, malgrat llur presència inquietant, no aconsegueixen imposar-se del tot al bon seny dels personatges creats per l'autor. De la tensió creada entre aquestes dues polaritats, fantasia i absurd, d'una banda, vida quotidiana i bon seny, de l'altra, hauria de resultar un cert malestar que es transmetés al lector. I, en canvi, no és així, perquè Calders sap preparar hàbilment una sèrie de "coixins aïllants" entre el conflicte latent i el lector: són, d'una banda, els elements poètics de l'estil, les imatges líriques, els adjectius ben triats, que, en concentrar la nostra atenció en la bellesa del llenguatge i del món descrit, fan més acceptable les situacions absurdes que ja començaven a produir-nos angoixa. I, d'altra banda, la lluita un xic patètica de molts personatges de Calders en defensa del petit món quotidià que veuen amenaçat per la invasió dels elements sorprenents, absurds, irracionals, esdevé sovint una font d'humor d'aquell que fa escapar el riure per sota el nas.

El repertori de situacions humorístiques que aquests contes ens ofereixen és molt ampli: la gamma va de la facècia innocent, quasi infantil, de contes com "El primer arlequí" a l'humor negre d'"El batalló perdut". Com hem dit més amunt, l'humor de Calders es desencadena a partir del contrast que el conte crea entre el lector i el personatge principal. Els herois que surten de la ploma de Calders queden més a prop de Tartarí de Tarascó que de Faust o del superhome nietzschèa; vull dir que no resulta difícil per al lector d'identificar-se amb ells, i tanmateix en veure'ls amenaçats i poc hàbils en la defensa de llur uni-

vers quotidiana, la nostra temptació resulta massa forta: ens en volem distanciar, volem afirmar una certa superioritat a través del gran efecte distanciador de la rialla.

En el món literari de Calders sovint la bona voluntat i, d'altra banda, el sentit comú, han de lluitar amb unes circumstàncies difícils, àdhuc extraordinàries. En el conte "La ciència i la mesura", per exemple, és precisament la bona voluntat d'un pare que s'esforça a donar als seus fills la millor educació possible, fent construir una cambra de jocs científicament perfecta, el que provoca la sublevació dels vailets davant de tanta perfecció tècnica i dispara els seus instints de destrucció i crueltat. El conte ens ve a dir amb to d'alerta que no s'ha d'exagerar mai, ni tan sols la bona voluntat i el desig de millorament i de progrés.

El crític Tvetzan Todorov sosté que el text fantàstic ha d'obligar el lector a vacil·lar entre una explicació natural i una explicació sobrenatural dels esdeveniments descrits, i que l'autor ha d'emprar certes tècniques, com són ara les transformacions de temps i d'espai, el narrador dramatitzat, el discurs figuratiu, etc. a fi d'autenticar el que es narra i condicionar el lector a acceptar el sobrenatural. Aquestes observacions són molt pertinents si les apliquem als contes de Calders, on les situacions fantàstiques són introduïdes amb parsimònia i són interpretades pels personatges de diverses maneres, però en general sempre preferint, al començament, l'explicació lògica i racional. És tan sols més endavant que la lluita per explicar i controlar aquests elements fantàstics resulta més difícil i complexa, i a la fi ens adonem que l'explicació racional comença a trontollar. Malgrat tot, la solució fantàstica no s'imposa brusquement, i fins i tot diríem que la lluita entre les dues explicacions continua sense interrupció fins al final i sense que hi hagi, en la major part dels casos, una victòria clara d'una banda o de l'altra. Els contes de Calders no acostumen a acabar amb un cop de teatre; sovint, en canvi, acaben amb una pregunta sense resposta, l'afirmació gratuïta negada immediatament, la hipòtesi no verificada i potser no verificable. Així, per exemple, al final de "La Verge de les vies" no sabem si el guardagalles artista, que ha seduït un públic humil amb la imatge de la Verge grollerament dibuixada amb guixos de colors sobre la superfície negra de la caixa de canvis de senyals aconseguirà més endavant, foragitat pels admiradors de la primera Verge, pintar-ne una altra de millor. El conte "Demà, a les tres de la matinada" descriu l'aventura grotesca d'un individu que construeix al pati de casa seva un coet per anar a la Lluna, s'hi embarca i desapareix en l'espai immens; no sabem tampoc si arribarà a la Lluna o no i ens quedem amb la incertesa i a l'espera de notícies que no arriben mai. S'ha dit amb encert que "el món literari de Calders se situa a mig aire entre la raó i el subconscient, un món en una ebullició constant,

entre calmat i frenètic, alguna vegada aparentment caòtic, però mai del tot irracional.³

Caldria afegir que la part angoixosa i caòtica d'aquesta literatura sempre queda alleugerida per la nota lírica, per la frase interessant en si o pels sorprenents moviments involuntaris i mecanitzats del cos humà. Sense deixar el conte "Demà a les tres de la matinada", trobem petits fragments lírics com: "Un tramvia petit, grinyolador, que anava prenent l'aire nostàlgic i una mica romàntic de les coses a punt de desaparèixer". O com aquest: "Feia un dia clar, assolellat, que retallava amb precisió els colors vius dels estels que els aficionats mantenien en vol. Les llargues cues de llaços de paper zigzaguejaven amb una calma voluptuosa, com si tinguessin consciència de la bellesa de flotar".

LA TRAGÈDIA DESARMADA I SUPERADA

Sovint una comparació amb un altre escriptor de filiació semblant pot il·luminar algunes coses. Més d'una característica apropa Calders a Kafka.

No és una tasca massa fàcil establir relacions i lligams entre dos escriptors, com són Calders i Kafka, que, encara que compartissin aquest nostre segle xx, van néixer en dos països i van escriure en dues llengües diferents.

Una visió ràpida, a vol d'ocell, podria ajudar a traçar des del primer moment, important similaritats, i, també, radicals diterències.

Si comencem pels aspectes més evidents de l'obra de cada escriptor, caldria assenyalar que Franz Kafka és, avui, considerat un dels escriptors cabdals del nostre temps i figura entre els escriptors més influents del segle. Per la seva banda, Calders —sense oblidar que per raons històriques i polítiques l'obra d'un escriptor català no pot assolir l'impacte internacional que una obra escrita en alemany pot arribar a projectar—, també ocupa un lloc molt distingit a les nostres lletres. És un dels escriptors catalans més traduïts a altres llengües, i la seva influència creix de dia en dia. Amb una obra rica i vasta, en la qual destaquen els contes, té en comú amb Kafka una sensibilitat molt aguda davant del misteri, els elements irracionals, i l'angoixa existencial.

Ambdós escriptors, cadascú a la seva manera, coneixeren l'exili. El de Kafka fou un exili interior: escriptor en alemany nascut el 1883 en una Praga i una Bohèmia predominantment xeques, jueu en país catòlic, agnòstic i per tant sense el suport de cap religió, finalment estranger a casa seva, al si de la seva família, com ja sabem prou bé per la llar-

³ Diccionari de la literatura catalana. Barcelona, 1979. Pag.118

ga *Carta al pare* que va escriure sense arribar a enviar. Calders, com les cartes publicades en aquest volum il·lustren, va conèixer un exili molt llarg i molt dur en terres mexicanes, exili que vaig compartir amb ell i durant el qual el vaig conèixer. Escriptor en català confinat en un país de llengua castellana, i, per tant, sense un públic a l'abast, ja que tot el que es publicava a Mèxic en català no podia circular per Catalunya, va viure una vida de sacrifici, una vida heroica, consagrada a una llengua i a una literatura perseguides i prohibides, pràcticament amenaçades de mort.

Els sacrificis i l'heroisme de Calders han estat subratllats, justificadament, per Geoffrey Pridham, catedràtic a l'Universitat de Bristol, que en la seva introducció a *The Virgin of the Railways and Other Stories* escriu: "With the benefit of hindsight, we can now appreciate that Calders belongs to the first generation of the so-called 'magic realist' school of writers. Had his fiction been written in Castilian Spanish rather than Catalan, and published in the Americas rather than in Barcelona, it is quite probable that Pere Calders would today be enjoying a popular acclaim as enthusiastic as that awarded to the Latin American magic realists. The fact that he is still largely unknown outside Catalonia is a direct consequence of his determination to remain true to his cultural heritage by writing exclusively in a minority language which was outlawed for almost half of his life. It is to be hoped that these translations of some of his short stories, and the accolades now bestowed on him in Catalonia, signify the beginning of an international recognition which is long overdue."⁴

Crec que val la pena subratllar que algunes de les intuïcions més agudes entorn de l'obra del Calders són producte de crítics estrangers. En particular, la crítica anglesa Amanda Bath ha fet aportacions de gran qualitat. Segons ella, "Calders contempla la condició humana com l'únic tema digne de consideració en literatura, i aquest ha estat el seu afany i la seva joia en el transcurs de la seva carrera: projectar llum sobre la varietat i diversitat de la humanitat, per bé que no ho faci des d'una posició realista. Els seus personatges, els petits homes que conformen la massa anònima de la nostra civilització, habiten un món on res no és segur. Alguns es veuen condicionats per l'entorn, manipulats per aquells que controlen i, com a resultat, fallen a l'hora de respondre quan la fantasia es precipita dins la seva gris rutina, oferint-los la possibilitat d'escapar i la invitació de veure la vida des d'una nova perspectiva. D'altres són homes amb somnis que han estat esmicolats per una realitat cruel. El pessimisme inherent, però, d'aquestes visions es

⁴ Pere Calders. *The Virgin of the Railways and Other Stories*. Translated by Amanda Bath. Foreword by Geoffrey Pridham. Warmister, England: Aris & Phillips, 1991.

veu mitigat per l'humor de l'autor, i pel seu dolç tractament dels personatges, que mai no són obertament ridiculitzats o culpats per tots els seus errors excessivament humans. Pel que fa a això, Calders es mostra com un autèntic filantrop literari."⁵

Ara cal que ens preguntem quins són els orígens literaris i, també, ideològics, de Kafka i de Calders. Kafka ha estat objecte d'estudis molt intensius i minuciosos. Caldria pensar en influències ideològiques molt diverses, entre les quals podríem assenyalar el pessimisme filosòfic de Schopenhauer, la idea de la mort de Déu propugnada per Nietzsche, i la submissió a la voluntat divina propugnada per la tradició hebrea, la qual, unida a l'idea de la mort de Déu, desemboca en una situació lògicament i emocionalment absurda.

Calders encara no ha estat estudiat tan a fons com Kafka, però comencem a veure cada vegada més clara la seva importància i la seva formació cultural. Nascut el 1912 al si d'una família catalanista i patriota, sensibilitzat a la literatura pel seu pare, escriptor, i per la seva mare, Calders és hereu d'una tradició humorística, irònica, satírica, crítica, ja establerta per un escriptor costumista com Santiago Rusiñol amb la seva famosa *Auca del Senyor Esteve*, retrat satíric de les deficiències i les petiteses de la burgesia catalana. L'anomenat "Grup de Sabadell", amb escriptors com Francesc Trabal o Pere Quart, van continuar la tasca de descriure la societat catalana a través del prisma de la sàtira i la ironia durant els anys trenta, i la influència d'aquest grup ha estat reconeguda per Calders. La tasca, per ell, consistia a profunditzar i universalitzar la visió crítica dels escriptors catalans que definien la insuficiència dels valors burgesos del noucents. El Senyor Esteve, representant de la nostra era moderna en la seva gris mediocritat i passivitat, ens prepara i anticipa l'explosió d'irracionalitat del nostre segle, que troba una expressió eloqüent en la metamorfosi de Gregor Samsa. No oblidem tampoc la influència del surrealisme i de l'humor negre practicat per André Breton, o el to satíric de revistes catalanes com *L'esquella de la torratxa*, on Calders es va iniciar com a dibuixant i caricaturista.

Ara bé: quins serien els punts de contacte entre Kafka i Calders? No podem deixar de banda el fet que l'experiència vital de Calders a Mèxic va consistir en un xoc cultural, en el contrast amb un món ple de sortides irracionals. Recordo clarament l'opinió d'un crític mexicà, Jorge Cuesta, que deia: "Si Kafka hubiese nacido y escrito en México, habría sido clasificado como escritor costumbrista."

⁵ Amanda Bath. *Pere Calders. Ideari i ficció*. Edicions 62, Barcelona, 1987.

Hi ha altres contactes literaris entre els dos autors, contactes en gran part indirectes. Cap al 1935 el gran escriptor argentí Jorge Luis Borges traduïa al castellà el famós conte de Kafka, *La Metamorfoosi*. Pocs anys després començava a publicar una sèrie de contes escrits per ell mateix, sumament originals i torbadors, en els quals molts crítics han vist les arrels del moviment anomenat "realisme màgic." Em consta que el 1943 aquests contes ja havien arribat a mans dels grups intel·lectuals a Mèxic. No és impossible que Pere Calders, de Mèxic estant, es deixés influir per aquesta nova literatura emergent. Tant en Kafka com en Calders, elements irracionals fan irrupció de forma dramàtica, o bé lentament, en narracions que semblen, en principi, presentar situacions quotidianes. L'arribada d'aquests elements irracionals determina el curs de l'acció: així com quan se'ns ha ficat una pedra a la sabata comencem a caminar més i més malament, l'angoixa creix fins a arribar a nivells quasi insuportables.

Comparant un conte de Kafka i un conte de Calders podrem veure més clarament les afinitats i diferències entre aquests dos autors. Crec que en aquest cas, i en molts altres casos, val més la pena parlar de "literatura contrastada" que no de "literatura comparada". He escollit dos contes en què l'element irracional fa irrupció abruptament, sense cap preparació, determinant així una sorpresa inicial molt intensa. Es tracta de *La Metamorfoosi*, de Kafka, escrit probablement el 1912, publicat el 1915, i del conte del Calders, "L'arbre domèstic", que forma part de *Cròniques de la veritat oculta*, llibre publicat el 1955.

A les primeres ratlles del conte de Kafka assistim a un canvi abrupte, una metamorfoosi. Gregor Samsa —el nom és, possiblement, un anagrama o una transposició del nom del propi Kafka— es desperta de sobte —ha tingut un malson— i es troba convertit en un escarabat gegant. O potser una cuca, o una xinxa: el mot emprat pel Kafka, *Ungeziefer*, és susceptible de varies traduccions. La història continua amb una descripció del nou cos fastigós, amb nombroses cames primes. Gregor intenta agafar el son altra vegada, a veure si pot sortir d'aquesta situació tan angoixant però, acostumat a jeure recolzat sobre el costat dret, no pot dormir i ara la superfície endurida de l'esquena ho fa impossible. Tot ha canviat, i tot i això, no obstant, la realitat quotidiana continua sent la mateixa. La grotesca i horrible transformació de Gregor Samsa és tractada amb una certa banalitat, un fet normal que no desperta gran emoció en la pròpia víctima. El horror s'apodera de les vides de Samsa i de la seva família, però és un horror banal, que no passa de ser una petita molèstia, un entrebanc. Gregor Samsa decideix que a partir d'ara sortirà poc de casa. El seu pare, irritat, l'ataca. La seva germana vol fer-lo fora. La mare el defensa, en va. Samsa es deixarà morir de gana i de depressió.

El conte de Calders també comença amb un fet estrany que trasbalsa el protagonista:

Un matí, en llevar-me, vaig veure que en el menjador de casa meva havia nascut un arbre. Però no us penseu: es tractava d'un arbre de debò, amb arrels que es clavaven a les rajoles i unes branques que es premien contra el sostre.⁶

Aquest començament és decisiu, i tota la continuació del conte depèn d'aquesta frase inicial, tal com hem observat també al conte de Kafka.

El narrador no sap què fer, necessita ajut, fins i tot l'ajut fred i burocràtic de la policia:

Vaig veure de seguida que allò no podia esser la broma de ningú i, no tenint persona estimada a qui confiar certes coses, vaig anar a trobar la policia. (232)

Ve a tomb de subratllar aquí la solitud del narrador, molt semblant a la dels personatges de Kafka, i de Kafka mateix, i al mateix temps el paper important que la burocràcia, els reglaments, les lleis, tenen a l'obra de Kafka, sobretot a les seves novel·les *El castell* i *El procés*.

Si *La Metamorfosi* de Kafka és una tragèdia obscura, banal i grotesca, es pot dir que el conte de Calders tira més aviat cap a la comèdia grotesca i suaument irònica. El narrador va a veure un policia, el qual és retratat amb una breu caricatura:

Em va rebre el capità, amb uns grans bigotis, com sempre, i duent un vestit l'elegància del qual no podria explicar, perquè el tapaven els galons. (232)

El policia es nega, de moment, a creure el que el narrador li diu. El narrador insisteix:

Però l'arbre és allí, prenent llum i fent-me nosa. (232)

Aleshores la presència de l'arbre familiar a casa del narrador, inexplicable per bé que pacífica, va prenent proporcions cada vegada més amenaçadores. El policia exclama:

No pot ésser, dic... Si fos possible això, seria possible qualsevol cosa. Enteneu? S'hauria de repassar tot el que han dit els nostres savis i perdriem més temps del que sembla a primer cop d'ull. Estariem ben arreglats si en els menjadors de ciutadans qualssevol passessin coses tan extraordinàries! Els revolucionaris

⁶ Pere Calders. "L'arbre domèstic" dins *Cròniques de la veritat oculta. Obres Completes. Volum 1*. Edicions 62, Barcelona, 1984. Pàgines 232-33.

alçarien el cap, tornarien a discutir-nos la divinitat del rei, i qui sap si alguna potència, encuriosida, ens declararia la guerra. Ho compreneu? (232-33)

A despit de tot, declara el narrador, ell ha tocat l'arbre amb les seves pròpies mans. Aleshores el policia adopta una altra tàctica:

Apa, apa, oblideu-ho. Compartiu amb mi, només, aquest secret, i l'Estat pagarà bé el vostre silenci. (233)

El policia es disposa a arreglar un xec quan la consciència del narrador el burxa:

"Que és d'interès nacional, això?" pregunta. "I tant!" respon el policia. "Doncs no vull un cèntim. Jo, per la patria tot, sabeu? Podeu manar." (233)

La frase que clou el conte deixa una estranya sensació de normalitat i l'agradable impressió que el sacrifici del narrador ha estat recomanat:

Al cap de quatre dies vaig rebre una carta del rei donant-me les gràcies. I qui, amb això, no es sentiria ben pagat? (233)

Deixant de banda la poca probabilitat que el rei s'assebentés tan de pressa del que havia passat o fins i tot enviés una carta, ens quedem sense saber com va créixer l'arbre i què passarà amb l'arbre domèstic en definitiva. El conte s'obre amb un fet absurd, impossible, i es clou sense resoldre l'enigma, havent derivat cap a la relació psicològica i patriòtica entre el narrador i el policia. El lector podria tenir la lleugera sensació que, segons la frase familiar, li han pres el pèl. En lloc de colpir una sola víctima, com al conte de Kafka, l'explosió determinada pel fet inicial absurd es dilueix i es dissipa en diverses direccions, sense provocar cap víctima. Som en un clima més suau que el de Kafka, un clima en el qual els elements irracionals són bellament il·luminats per la llum d'un sol mediterrani o tropical i l'angoixa es dilueix en un somriure entre burleta i irònic. Podem admirar a més la concisió, l'economia de l'estil. Calders sap dir molt en poques paraules i el seu conte ocupa poc més d'una pàgina.

Les novel·les de Calders són més irregulars i desiguals que els contes, i s'haurien de tractar en un capítol a part. Els contes, en llur magnífica consistència, llur varietat dintre de la comunitat d'estil i de ritmes, plens de sorpreses i d'humanitat, representen una de les fites de la literatura catalana del segle xx. Tota obra d'art és, en certa mesura, un resum concret i compacte de l'època que l'ha creada. Hi ha obres més o menys precises, fidels i significatives quant a reflectir i resumir el temps que les ha vistes néixer. Els contes de Calders, amb

llur lenta subversió de la normalitat, subversió sempre resistida i rebutjada per algun personatge, són un comentari ben pertinent al nostre segle xx. Els contes de Calders són tan perfectes, tan clarament representatius, que corren el perill de fer-se transparents, invisibles: d'ací la conveniència que se n'ocupi la crítica.

MANUEL DURAN
YALE UNIVERSITY